

УДК 94(477)(092)"1919\32"

НАУКОВА СПАДЩИНА М. ШАПОВАЛА ПРО УКРАЇНСТВО В ПЕРІОД ЕМІГРАЦІЇ**Марченко А.І.**

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Аналізується внесок М. Шаповала у формуванні національної ідеї через характеристику його праць, які вчений написав перебуваючи в еміграції. Розглянуто головні ідеї науковця, що спрямовані на розвиток українства. Проведено аналіз головних наукових праць вченого, котрі висвітлюють дану тематику дослідження. Охарактеризовано головні етапи еміграційної діяльності М. Шаповала, які були пов'язані з науковою та громадською діяльністю, яка сприяла розвитку українства. Також зроблені відповідні висновки та узагальнення.

Ключові слова: М. Шаповал, вчений, українство, еміграційна діяльність, нація, український народ, державність.

М. Шаповал як один із перших вчених почав розглядати та досліджувати українське населення як окрему націю зі своїми звичаями та культурної ідентичності. У своїй праці «Новітнє яничарство» вчений писав, що напередодні революції суспільство на Україні складалося з трьох категорій: темної маси, нечисленної інтелігенції і величезного свідомого яничарства. Останніх він порівнював із зрадниками, які вели боротьбу не за, а проти здобуття незалежності. Темні маси – це робітничий клас та хлібороби, які переважали у суспільстві [13, с. 4].

Також науковець у своїй праці «Завдання української еміграції» зазначав: «Коли український народ вступив у боротьбу за своє визволення, то цим самим він утворив новий антагонізм в тій суспільній системі в якій існує досі, а коли з'явилась свідомість свого рабства, наступила боротьба» [4, с. 2]. Цими словами автор наголошує, що після революційних подій населення стало більш патріотично налаштоване та сформувалася мета – визволення від тягаря сусідньої держави, яка прагне, знищити нашу культуру, мову, традиції, і побудови соборної єдиної держави України.

Постановка проблеми на хвилі революційних подій, яка наша країна нещодавно пережила і до нині не може повністю оговтатись, тема національної ідеї постала в новому руслі. М. Шаповал одним із перших вчених підняв питання про формування в населення національної свідомості та розвитку патріотизму, зокрема під час подій

1917-21 рр., коли ми мали реальний шанс вперше отримати незалежність.

Аналіз досліджень та публікацій. Сучасна історіографія має ряд праць, які є дотичними до даної теми дослідження, зокрема: О. Чумаченко [3], Н. Миронець [1], В. Терещенко [2], О. Юренко [14]. та ін., в яких вчені розглядають суспільно – політичні аспекти життєдіяльності М. Шаповала і його роль у соціології, але самого узагальнення праць та їх вплив у формуванні національної думки потребують більш ґрунтовних досліджень.

Мета дослідження: проаналізувати науковий доробок з питань українського відродження М. Шаповала під час його перебування в еміграції, дослідити головні ідеї вченого пов'язані із українством.

Виклад основного матеріалу. Микита Юхимович Шаповал (1882-1932 рр.) – поет і публіцист, громадсько-політичний діяч та вчений, патріот – залишив велику наукову спадщину, особливо плідно працював перебуваючи в еміграції, в якій опинився в 1919 р., через конфлікт з Гетьманом П. Скоропадським. Головна мета вченого, яку він провів через все своє життя, була боротьба за національне відродження, побудову незалежної, соборної України, влада в якій належить трудовому колективу.

Революційні події в Україні, в яких безпосередньо приймав участь М. Шаповал, стали початком формування та усвідомлення населення, що вони є окремий народ, зі своєю культурою, звичаєм, мовою, якому потрібна незалежна соборна країна. Однак революційний пил швидко згас і ми лише на деякий час отримали свою,

власну державу, яку так само, як швидко виборили, так і втратили через ряд причини.

У лютому 1919 р. М. Шаповал виїхав за кордон і більше в Україні не повернувся. Якийсь час він був аташе дипломатичної місії УНР в Швейцарії, її секретарем в Угорщині, а в жовтні 1919 року був відряджений у справах місії до Праги як радник Директорії з культурно-просвітницьких справ за кордоном.

Вченому доручалося вести культурно-просвітницьку роботу серед військовополонених та біженців і всіх українських громадян, які перебували на території Чехословацької Республіки. В цій країні він залишався до кінця життя [1, с. 55].

Еміграційна діяльність М. Шаповала в основному була спрямована на вирішенню одного, але найголовнішого питання – формування української соборної державності. Цій темі вчений присвячує низку праць, зокрема варто виділити такі: «Соціологія українського відродження», «Завдання української еміграції», «Велика революція і українська визвольна програма» та ін., в яких він детально описує всі помилки та як їх можна було уникнути. Такий собі вказівник, послання до майбутніх поколінь, які спираючись на негативний досвід мали відродити українську державність.

Прага стала для вченого другою рідною домівкою, де він міг вільно працювати не боячись за своє життя та переслідувань, яких зазнали низка вчених, що залишилися в радянській Україні. М. Шаповал досить тісно спілкувався із президентом Чехословаччини Т. Масариком, який в свою чергу був добре обізнаний в революційних подіях в Україні та надавав суттєву допомогу українській еміграції.

Активна робота М. Шаповала за визволення України не зупинялось лише написанням книг та наукових праць. Влітку 1921 р. він разом з Н. Григорієм та групою однодумців створює Український Громадський Комітет, потім за його безпосередньої участі була відкрита Українська Господарська Академія, Педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українська студія мистецтв, та інші заклади, що ставили на меті об'єднання української діаспори та підтримувати їх на чужині [3, с. 20].

Метою Українського Громадського Комітету, за словами М. Шаповала, було не лише фізичний порятунок українських емігрантів, але й надати можливість чисельним жертвам національної катастрофи приєднатись до культурного життя Чехословаччини, надати їм можливість здобути освіту й знання, які в подальшому, вони використають на користь українського народу [8, с. 6].

Також організація надавала в першу чергу для емігрантів житло. Щоб вирішити дану проблему було створено кілька тимчасових станцій для проживання.

В установі було зареєстровано 5209 осіб, з яких 94.6% ідентифікували себе як українці, переважна більшість яким було від 15 до 54 років 94.7%, серед яких основна маса займала студенти та люди, які прагнули отримати освіту [9, с. 14].

За безпосередньої участі М. Шаповала були відкриті такі наукові установи, як Українська Національна Публічна Бібліотека, в якій зберігалися всі українські наукові і літературні видання від найдавніших по сьогоднішні часи.

Український національний музей – архів, який мав на меті зберігання пам'яток, особливо присвячених визвольній боротьбі та їх систематичне упорядкування [9, с. 76-77].

Повернемось до наукової спадщини вченого, варто сказати, що головна ціль діяльності М. Шаповала в еміграції була розуміння причини поразки в революції, аналіз складної політичної ситуації, яка виникла після приходу до влади більшовиків та намагання усвідомлення шляхів подальшої боротьби українського народу за незалежність.

У книзі «Завдання української еміграції» вчений зазначає, що боротьба за визволення українського народу завершиться лише тоді, коли наш народ отримає право суверенітету на власній землі. М. Шаповал передбачав, що така боротьба займе певний час, зокрема: «Ця боротьба займе кілька поколінь і кладе свою печать на час, цим створюючи певну епоху та творить історію свого народу» [4, с. 3].

Науковець вже тоді розумів, що події 1917-21 рр., стали лише першою цеглинкою у побудові міцного фундаменту на шляху до здобуття незалежності нашої держави. Цю хвилю, дійшовши до нас з боку російської держави після подій Лютневої революції, наш народ використав у власних політичних – суспільно та науково-культурних аспектах.

М. Шаповал також звертає увагу на роль українських емігрантів, яким потрібно якомога ширше освітлювати події на Батьківщині та запозичити підтримкою інших країн. Вчений зазначає, що вкрай важливо отримати крім підтримки ще й визнання суверенітету нашої держави. «Організувати державу, суверенність народу можна при умові забезпечення взаємочинності національної волі з міжнародною» [4, с. 5].

Як зазначає М. Шаповал, українська еміграція, яка знаходиться в Америці, не приймає участі в створенні українських культурних цінностей. Відсутні наукові книги, підручники. Освіта займає велике значення у формуванні самостійної національної культури [8, с. 13].

Далі вчений порівнював здобутки українських емігрантів, які перебували в Чехословаччині, були спрямовані на підняття розвитку освіти серед народу та відстоювання культурної самостійності України. також науковець писав про таємні вищі школи, які були започатковані і існували у Львові. В політичній сфері. Американи також були досить інертними. Емігранти не створили ніяких політично-свідомих сил, крім кількох робітничих спілок [8, с. 14].

Цим зверненням М. Шаповал прагнув пробудити національну свідомість українців, які з різних причин опинилися в Америці, та маючи можливості, досить байдужо ставилися до національних ідей.

Варто і відзначити позитивні здобутки емігрантів. М. Шаповал звертає увагу на робочі організації, які є початком тамешної Нової України. Вони мусять стати до будівництва праці будувати свою робочу Україну, незалежну насамперед внутрішньо від старої паразитської яничерської України, що живе надіями на ворога і його болваном перед всім народом силкується величатись [8, с. 15].

У праці «Велика революція і українська визвольна програма» вчений зазначає: «Товариші! На питання про шляхи вирішення, про способи,

про методики боротьби ми прийшли до одного: творити культуру і організувати соціальну революцію» [11, с. 38].

На думку М. Шаповала, українська визвольна справа є історично завданням робітників і селян, тому що інтелігенцію не потрібно визволяти, вона і так є вже сформованим, патріотично налаштованим оплотом. Без усвідомлення селян та робітників, та їх усвідомлення та дій, як зазначав вчений: «Пройде ще 80 років, а віз стоятиме там де й тепер стоїть» [11, с. 41].

Далі науковець виділяє головні гасла революції, серед яких є: державно-політична соборність, самостійність, революційність, максималізм, тобто повне визволення, інтернаціоналізм, який включає в собі поняття міжнародного прийняття української держави.

Свідома інтелігенція, як зазначав М. Шаповал у своїй праці «Соціологія українського відродження», складала лише 1% від усього населення, тому цей клас не зміг без підтримки селян – робітників на політичні зміни в країні у ході революційних подій [7, с. 34].

Стосовно інтелігенції, вчений підтримував лише ту частину, яка боролася проти буржуазії та стояла на засадах соціальної революції поряд з простим народом. але таких виявилася значно менша частина. В основній своїй масі інтелігенція переймалася лише своїми власними потребами та не гребувала допомогою з боку більшовиків.

Свої роздуми над причиною поразки вчений описав також у праці «Революційний соціалізм на Україні», в якій однією з головних причин того, чому не втрималась українська національна держава, М. Шаповал уважав соціальну структуру населення України. Він доходить висновку, що перед революцією ще не було українського суспільства, а було тільки «суспільство на Україні», яке складалося з різнонаціональних елементів таким чином, що головні соціальні функції в системі поділу праці виконували чужі групи, ворожі самій природі української спільноти [6, с. 256].

Вчений не забув виділити головні причини поразки під час революції: не було вироблено єдиної програми революції, мала організованість та мала кількість свідомого населення, відсутність керуючих вузлів, які давали б напрямок суспільному процесі, відсутність провідників [6, с. 242].

Потрібно виділити зовнішні та внутрішні чинники поразки. До внутрішніх причин поразки варто віднести також відсутність міцної армії, конфлікт між урядами та відсутність єдиної політичної платформи. До зовнішніх – слабка політична проінформованість на міжнародній арені та під час виступів з боку українських представників.

Наш народ не мав лідера, який зумів би об'єднати навколо себе людей та повести за собою під час революційних подій. Уряд та політичні сили не мали такого значного впливу та не стали авторитетом для всіх верст населення.

У праці «Загальна соціологія» М. Шаповал наголошує, що саме через малоосвіченість наш народ не може визволитись від ярма інших держав та здобути самостійність. Далі вчений продовжує думку що нам, українцям, треба приступити до вивчення суспільного життя взагалі і суспільного життя на Україні зокрема, щоб не блукати по-

темки в громадських справах, а свідомо розбиратись в їх і керувати ними [5, с. 1].

М. Шаповал зазначає, що одна із головних задач на шляху до незалежної української держави мусить бути об'єднання всіх суспільних верст населення та стати єдиною програмою у визвольній боротьбі. Вчений виділяє такі аспекти: «Признання, що вся боротьба і спільна акція базується на обороні інтересів української нації в міжнародній сфері, обороні дійсних інтересів української трудової більшості в межах самої української нації, признання, що державний і суспільний устрій української республіки може повстати тільки волею більшості, котра скаже яка буде демократія: радянська, чи загальна, й цим установить перевагу того, чи іншого принципу». Науковець зазначає, що ці тези можуть бути підвалиною й душею об'єднання суспільства [10, с. 27].

Для вирішення суспільної проблеми, та розбіжностей між класами, як зазначає М. Шаповал: «Ми повинні правильно поставити проблему об'єднання. Однакова державно – політична програма, однакова тактика, єдина воля й думка. Це цілком правильно» [10, с. 15].

Тобто народ та влада повинна перебувати на одній хвилі та розуміти свої завдання і кожен виконувати власну роль на шляху до спільної мети. Коли влада та народ єдині, таку державу важко зламати. Також верхівка влади повинна складатися переважно з українців, без втручання в зовнішні справи інших країн. Під час революційних подій, переважна більшість у правлячих колах складалася з росіян, які не дуже переживали за добробут українського населення.

Висновки. Як зазначає вчений, революція прийшла і зняла кайдани, але цього мало, спочатку треба організувати владу, стати господарями на власній землі, шанувати власну культуру та звичаї і вести незалежну політику, яка повинна залучитися підтримці на міжнародній арені – ось головні атрибути для побудови єдиної, соборної держави.

Події для українців не пройшли даремно. Наш народ остаточно усвідомив себе як окрему націю, зі своїми звичаями, менталітетом, мовою, культурою. Зміцнилися позиції України і на міжнародній арені. Ряд країн підтримав бажання нашого народу до здобуття автономності.

Історичне завдання для нашого народу М. Шаповал описав в своїй праці «Завдання української еміграції»: «Створити українську державність на соборній землі нашій суверенною волею українського народу. Це є завдання всіх і кожного українця» [6, с. 4].

Для цього потрібно, щоб влада та народ були об'єднані спільною метою – здобуття та збереження єдиної, незалежної, соборної держави. Формування українського народу, як окремої нації, має про стимулювати і процес формування власної державності.

Підсумовуючи внесок М. Шаповала для українського народу, крім започаткування навчальних закладів, відкриття курсів, підготовку наукових матеріалів та посібників, тобто підняття рівня освіченості серед українських емігрантів, варто відзначити, що вчений за весь час, перебуваючи в еміграції досить чітко описав завдання для майбутніх поколінь на шляху до визволення власного народу з під влади північного сусіда та надав шляхи вирішення українського питання.

Список літератури:

1. Миронець Н. Микита Шаповал про національне відродження та державність // Матеріали науково-практичної конференції з нагоди 125-річчя від дня народження, 5 квітня 2007 року. – Донецьк, Донецький вісник Наукового товариства імені Шевченка. Т. 19. – Донецьк, 2007. – С. 50-61.
2. Терещенко В. Микита Шаповал – видатний просвітник і педагог // Матеріали науково-практичної конференції з нагоди 125-річчя від дня народження, 5 квітня 2007 року. – Донецьк, Донецький вісник Наукового товариства імені Шевченка. Т. 19. – Донецьк, 2007. – С. 122-128.
3. Чумаченко О.А. Громадсько-політична діяльність Микити Шаповала. Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
4. Шаповал М. Завдання української еміграції / Микита Юхимович Шаповал. – Прага: Закордонна група Української партії соціалістів-революціонерів, 1926. – 20 с.
5. Шаповал М. Загальна соціологія / М.Ю. Шаповал. – Прага: Вільна спілка, 1934. – (Соціологічна № 1), с. 242.
6. Шаповал М. Революційний соціалізм в Україні / М. Шаповал. – Відень: [б. в.], 1921. – 256 с.
7. Шаповал М. Соціологія українського відродження / Микита Юхимович Шаповал. – Прага: Український Соціологічний Інститут в Празі, 1937. – 47 с.
8. Шаповал М. Стара і нова Україна (Листи в Америку) / М. Шаповал. – Нью-Йорк, 1925. – 32 с. – (Видання Української Громади).
9. Шаповал М. Три роки праці Українського Громадського Комітету в ЧСР / М. Шаповал. – Прага: Легіографія, 1924, с. 105.
10. Шаповал М. Шлях визволення / М. Шаповал. – Прага-Берлін: «Нова Україна», 1923. – 70 с.
11. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма (Виклади в Америці). – Прага, 1927. – С. 95.
12. Шаповал М. Міжнародне становище українського народу. – Прага, 1934. – С. 42-48.
13. Шаповал М. Новітнє яничарство // Нова Україна. – 1922. – № 8-9. – С. 4.
14. Юренко О. Микита Шаповал про сутність нації як соціального феномена [Текст] / О. Юренко // Соціологія теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 62-89.

Марченко А.И.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ Н. ШАПОВАЛА ОБ УКРАИНСТВЕ В ПЕРИОД ЭМИГРАЦИИ

Аннотация

Анализируется вклад Н. Шаповала в формировании национальной идеи через характеристику его работ, которые ученый написал находясь в эмиграции. Рассмотрены основные идеи ученого, направленные на развитие украинства. Проведен анализ главных научных трудов ученого, освещающих данную тематику исследования. Охарактеризованы основные этапы эмиграционной деятельности Н. Шаповала, которые были связаны с научной и общественной деятельностью, способствовала развитию украинства. Также сделано соответствующие выводы и обобщения.

Ключевые слова: Н. Шаповал, ученый, украинство, эмиграционная деятельность, нация, украинский народ, государственность.

Marchenko A.I.

National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov

THE SCIENTIFIC HERITAGE OF M. SHAPOVAL ABOUT UKRAINIANITY DURING THE PERIOD OF EMIGRATION

Summary

The analysis of M. Shapoval's contribution to the formation of the national idea through the description of his works, which the scientist wrote during the exile. There are considered the main ideas of the scholar, aimed at the development of Ukrainians. The analysis of the main scientific works of the scientist covering the given subject of research is carried out. The main stages of M. Shapoval's emigration activities were described, that related to scientific and social activities, which contributed to the development of Ukrainians. Appropriate conclusions and generalizations have also been made.

Keywords: M. Shapoval, scholar, Ukrainian, emigration, nation, Ukrainian people, nationhood.